

Mihajlo STANIVUKOVIĆ

Gotovo do kraja 18. veka Vršac je bio podeljen na dve opštine, svaka sa svojim knezom i poglavarstvom: Srpski Vršac (Raizisch-Werschetz) i Nemački Vršac (Deutsch-Werschetz). Tek 1. novembra 1794. godine Vršac je bio uveden u zajednički samozakup — administrativni akt o ujedinjenju opština, a 28. juna 1795. godine objavljen je dekret Dvorske komore kojim je bilo izvršeno ujedinjenje prema već ranije datom kraljevom nalogu (1.1).

Mileker (Milleker) navodi da je u Vršcu još polovinom 18. veka postojala bolnica pod imenom »Nemačka opštinska bolnica kod neporočne Marije« (1.2). Oslanjajući se na jednu neobjavljenu Milekerovu belešku, Nikolajević iznosi da jedan nepoznati darodavac svojim testamentom iz 1766. godine ostavlja jednoj siromašnoj nemačkoj porodici kuću u koju se kasnije smešta Nemački špitalj (2). Iako u Planu Srpskog i Nemačkog Vršca iz 1794. godine (Plan von Raizisch- und Deutsch-Werschetz, 1794) za zgradu u kojoj se nalazio Nemački špitalj stoji u legendi naziv 8. Sirotinjski dom (8. Armenhaus), logično je pretpostaviti da je to isti objekt koji se koristio za obe svrhe (1.6).

Po svemu sudeći, mada se ne zna tačno godina osnivanja Nemačkog špitalja, može se prihvatiti da je Nemački špitalj u Vršcu već postojao krajem 18. veka, a nalazio se u zgradi (danas Ljubljanska ulica broj 1) na uglu ulica 5. Gasse (danas Ljubljanska) i neoznačene ulice (danas Vuka Karadžića). Prema Planu kraljevskog slobodnog grada Vršca iz 1886. godine (Plan der königl. Freistadt Werschetz, 1886), zgrada se nalazila na uglu Neuhäuser Gasse (danas Ljubljanska) i Schul-Gasse (danas Vuka Karadžića), označena u legendi kao 17. Gradska bolnica i Sirotinjski dom (17. Städt. Spital u Armenhaus) 1.7).

Iako su, dakle, dve opštine ujedinjene krajem 18. veka, trebalo je da protekne još gotovo jedno stoleće da bi se objedinile i postojeće bolnice — Nemački špitalj i Srpski špitalj, osnovan 1779. godine, u Gradsku bolnicu. Pomenimo da je Vršac 1841. godine dobio i Nemački esnafski špitalj koji se nalazio u zgradi sagrađenoj odmah pored Nemačkog špitalja u Neuhäuser Gasse (danas Ljubljanska ulica broj 3) označen u legendi plana grada iz 1886. godine kao 18. Zanatlijski špitalj (18. Gewerbespital) (1.7).

Mada posebne institucije, Nemački i Srpski špitalj su međusobno tako isprepletenih odnosa da je teško pratiti razvoj samo jedne ustanove.

28. januara 1807. godine objavljen je testament srpskog trgovca Vasilija Demetrovića (Dimitrijevića) i tada se saznalo da je, još

za života, kupio kuću koju je namenio za bolnicu. No, kako Magistrat nije dozvolio da se bolnica smesti u centar grada, Demetrović uloži u Bečku banku 5.000 forinti opunomoćivši Crkvenu opštinu da rukuje tim novcem. Postavio je jedino uslov da glavnicu služi kao fond, a kamata da se koristi za izdržavanje Srpskog špitalja, s tim da se 30 forinti izda Nemačkom špitalju (1.2; 5.2). Mileker navodi da je Magistrat uspeo 1846. godine da taj fond prenese u varošku blagajnu i otada Magistrat rukuje fondom (5.2). Međutim, iz akta koji predstavlja izvod, u prepisu, iz protokola sednice Magistrata u Vršcu od 28. februara 1845. godine vidi se odluka o prenosu gotovine od 5.000 forinti sa Nemačkog na Srpski špitalj. Iako nedostaje potpunije objašnjenje ove odluke, može se pretpostaviti da ta suma predstavlja Demetrovićev fond (5.3).

Prihodi Nemačkog špitalja stvarani su na različite načine. Iz akta iz 1857. godine vidi se da je Magistrat doneo odluku da se čist prihod sa nekih balova podeli na jednake delove Nemačkom i Srpskom špitalju (5.5). Gradsko načelstvo u Vršcu izveštava 22. aprila 1854. godine sreskog komesara da je 8 forinti primljenih od opštine Gudurica kao čist prihod od karnevalske priredbe prenelo kao pomoć Nemačkom i Srpskom špitalju (5.4).

Mileker navodi da je bolničkim fondovima upravljao Magistrat (1.6). Drugi izvori ukazuju na to da je Srpskim špitaljom upravljala Srpska crkvena opština (3; 4) Godine 1859. fond Nemačkog špitalja iznosio je 561 forintu i 75 krajcara, a Srpskog špitalja 8.699 forinti i 13 krajcara, s tim što je varoš trebalo da im doplati još 4.944 forinte (1.6).

Veoma malo je podataka o stručnom radu Nemačkog špitalja. Podsetimo se da su »bolnice« u planovima grada obeležavane kao sirotinjski domovi (Armenhaus), što u svakom slučaju ukazuje na prvobitnu namenu ovih ustanova (1.6; 1.7). Stanje u bolnici je verovatno uticalo na stav dr Gavrila Pekarovića, lekara Srpskog špitalja, koji u svojim »Napomenama u cilju celishodnog uređenja bolnice« (Primječanija Sverhu cjeleshodnog Uređenija Bolnice) iz 1846. godine ukazuje na neophodnost razdvajanja bolnice od sirotinjskog doma (3). Da ovaj stav nije prihvaćen, govore podaci iz 1858. godine kada je u Nemačkom špitalju nadgledano 147 bolesnika i 7 »blagodejanaca«, a u Srpskom 44 bolesnika i 13 »blagodejanaca« (1.3). Deceniju kasnije, 1867. godine, situacija se ne menja — Nemački špitalj nadgleda 170 bolesnika i 9 »blagodejanaca«, a Srpski 40 bolesnika i 12 »blagodejanaca« (4).

Vredan pomena je akt od 10. juna 1841. godine u kome fizik temišvarske županije dr Jozef Fišer (Joseph Fischer), na latinskom jeziku, daje uputstva apotekaru Antonu Šilderu (Antonius Schilder) iz Vršca o primanju sirotinje u bolnicu, obraćajući mu se sa »... Reflexiones Physici...«, što bi, s obzirom na sadržinu akta i način obraćanja, ukazivalo na to da je apotekar Šilder vršio dužnost gradskog fizika u Vršcu (5.1).

Akt iz 1860. godine posredno govori o uspešnom radu bolnice u Vršcu ili bar o uspešnijem radu u odnosu na okolne bolnice. Naime, 28. septembra 1860. godine Okružno zvanje u Temišvaru naređuje da se reducira bolnica u Moravici (Moraviza, danas SR Rumunija) zbog slabe organizacije, te i pošto se pokazala suvišna zbog blizine Vršca (5.6).

Zanimljivo je upoznati se sa iznosima honorara lekara i nadoknada za razne poslove obavljene za potrebe bolnice. Iako se svi podaci ne od-

nose na Nemački špitalj, verovatno da su novčani izdaci za honorare lekara i druge poslove bili slični. Iz Protokola šest ujedinjenih esnafa u Vršcu od 1846. do 1861. godine vidi se da je godišnji honorar dr Hajriha Semajera (Heinrich Seemayer), lekara Nemačkog esnafskog špitalja, bio 50 forinti u periodu od 1846. do 1852. godine, 70 forinti od 1853. do 1857. godine, a od 1857. godine iznosi 100 forinti (5.7). Priznanica bolničkog lekara dr Karla Cofmana (Karl Zoffmann) od 1. januara 1873. godine pokazuje da je od 5. esnafa primio 75 forinti na ime honorara za drugo polugodište 1872. godine (5.8). Ista visina honorara zadržala se i sledeće dve godine (5.9).

Na osnovu računa koji je 21. maja 1866. godine izdao dr Bauer (Bauer) za šest lekarskih vizita kod bolesnika Valentina Nojkoma (Valentin Neukomm) iz Vršca može se zaključiti da je honorar lekara za jednu kućnu posetu bolesniku iznosio 2 forinte (5.10). Upoređenja radi prikazujemo akt od 10. maja 1876. godine, iz koga se vidi da Karl Fric (Karl Fritz), stolar iz Vršca, potvrđuje da je od Gradske bolnice primio 5 forinti za isporučeni mrtvački kovčeg (5.11). Iz priznanica za pranje bolničkog rublja u periodu od 1872. do 1875. godine zaključujemo da se polugodišnja plata kretala od 82 krajcare do 2 forinte i 9 krajcara (5.12).

Još početkom druge polovine 19. veka vođeni su, istina bezuspešni, razgovori da se, u odnosu na bolnice, napuste verske razlike (1.3). Trebalo je da protekne još petnaestak godina dok je došlo do integracije humanitarnih zavoda različitih konfesija. Na sednicama Magistrata od 15. aprila i 12. maja 1873. godine varoš odluči da zakupi Srpski špitalj radi smeštaja svih siromaha nesposobnih za rad (1.4). Tako je novosagrađena zgrada Srpskog špitalja kod Srpskog groblja označena u legendi plana grada iz 1886. godine kao 35. Dimitrijevićev Sirotinjski dom (35. Dimitrijevič-sches Armenhaus), po svemu sudeći, ili samo kratko vreme u toku 1872. godine služila kao bolnica, ili je odmah korišćena kao sirotinjski dom (1.5; 1.7).

Iako nedostaju podaci o broju i kvalifikacijama osoblja u Nemačkom špitalju, podaci iz Statuta kraljevskog slobodnog grada Vršca iz 1873. godine koji regulišu sastav osoblja Gradske bolnice u Vršcu mogu da stvore jasniju sliku o tom pitanju. Osoblje Gradske bolnice čine: gradski fizik, gradski ranar, ekonom bolnice i bolničarke, čiji broj nije naveden, kao ni broj bolničkih služitelja, što je ostavljeno da se reši kasnije (6).

Tako, početkom osme decenije 19. veka Sirotinjski dom se odvajao od bolnice i smešta u zgradu dotadašnjeg Srpskog špitalja, a Nemački špitalj, s tri sobe i 24 postelje, postaje Gradska bolnica, u čiji sastav 1885. godine, zakupom od 350 forinti godišnje, ulazi i Nemački esnafski špitalj, s dve sobe i 22 postelje.

Literatura i izvori

1. Mileker Srećko: Povesnica slobodne kraljeve varoši Vršca, sveska I—II, Pančevo, 1886. (1.1) sv. I str. 205; (1.2) sv. II str. 271; (1.3) sv. II str. 101; (1.4) sv. II str. 192—193; (1.5) sv. II str. 194; (1.6) sv. II prilog 1; (1.7) sv. II prilog 2; — 2. Nikolajević Ilija: Zdravstvene prilike u Vršcu između I i II svetskog rata. Zbornik radova XIX Naučnog sastanka NDZIZKJ, Novi Sad, 1968; — 3. Tokin Milan: Sterijin prijatelj dr Gavriilo Pekarović. Rad vojvođanskih muzeja, 2/1953, str. 168—169; —

4. List »Vršačka kula«, broj 11 od 15. decembra 1867, str. 1; — 5. Arhiv Narodnog muzeja u Vršcu, (5.1) P. I. 3146; (5.2) P. I. 312; (5.3) P. I. 313; (5.4) P. I. 4443; (5.5) P. I. 4599; (5.6) P. I. 6487; (5.7) P. I. 1549; (5.8) P. I. 1553; (5.9) P. I. 1559; (5.10) P. I. 401; (5.11) P. I. 309; (5.12) P. I. 1555, P. I. 1554, P. I. 295; — 6. Istorijski arhiv u Beloj Crkvi, Statut kraljevskog slobodnog grada Vršca, 1873. godina.

THE GERMAN »ŠPITAL« (HOSPITAL) IN VRŠAC IN THE XIXth CENTURY

Mihajlo STANIVUKOVIĆ

Until the end of the XVIIIth century Vršac had two municipalities: Serbian and German. They were united into one in the year 1794. However, there was also a hospital-»špitalj«, i.e. two hospitals. German, established in 1766, and Serbian founded in 1779. The hospital fund of the German »špitalj« was governed by German municipality, and the Serbian one was directed by the Serbian Orthodox municipality. The revenue of both »špitalja« (hospitals) was realized from many sources: testaments, incomes collected during different charitable dance parties and carnivals, as well as from many donations.

In the year 1859 the German hospital's fund amounted to 561 forints and 75 kreuzers, and the Serbian one was 8.699 forints and 13 kreuzers (it was the testament of Vasilije Demetrović from 1807). At the same time the hospitals were poorhouses, too.

In the eighth decade of the XIXth century (1873) the German and the Serbian »špitalji« — hospitals were united, and then the German »špitalj« had become a town's hospital. So-called German »craft špitalj« was added to that hospital with its inventory of 2 rooms and 22 beds, and together with 3 rooms and 24 beds of the German »špitalj« it made a total of five rooms and 46 beds which were placed at the disposal of the town's hospital. The Serbian »špitalj« was situated near the cemetery and soon it became a poorhouse. The municipality had bought up that building from the Serbian Orthodox municipality.

MEDICINSKI LEKSIKON NA LATINSKOM JEZIKU IZ 1578. GODINE

Marko VIŠIĆ

Istorijski arhiv u Zrenjaninu raspolaže izvesnim brojem retkih i vrlo značajnih dela za izučavanje istorije medicine. Jedno od takvih dela je i nav. leksikon. Prikaz tipografije, sadržaj dela, te ocena stila i jezika data je u »Ulaznici«, časopisu Centra za kulturu u Zrenjaninu, br. 44/45, 1975, god. U ovom će se članku prevesti poglavlje o melanholiji i gripu.

Prevod naslova leksikona priloženog na fotografiji (slika 1) glasi:

Slika 1.